

УДК 792. 2071. 2. 028 (477) Чистякова (045)
DOI 10.34064/khnum2-1708

Гордєєв С. І.

ORCID 0000-0002-5654-0837

Харківська державна академія культури,
61057, Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, Україна

Театрально-педагогічні принципи В. М. Чистякової у формуванні образного світу українського актора

АНОТАЦІЯ ■ Гордєєв С. І. Театрально-педагогічні принципи В. М. Чистякової у формуванні образного світу українського актора.
■ Звертаючись, насамперед, до неопублікованих архівних матеріалів та власних попередніх напрацювань, автор статті систематизує, узагальнює, доповнює й розширює інформацію щодо принципів виховання акторської

індивідуальності, якими керувалася у своїй професійній діяльності видатна українська актриса Валентина Чистякова, маючи за мету відтворення її образу як театрального педагога.

З ім'ям народної артистки України В. М. Чистякової пов'язаний надзвичайно плідний період у діяльності одного з провідних театральних вишів України – Харківського театрального інституту (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського). Однак в ролі педагога Чистякова виступала ще на початку 20 років ХХ ст., а згодом була серед тих, хто послідовно втілював творчі ідеї її великого вчителя, Леся Курбаса, – як у сценічній практиці театру, так і у викладацькій праці. Підґрунтям педагогічних засад В. М. Чистякової був, насамперед, власний творчий досвід актриси. ■ **Ключові слова:** *театральна педагогіка Валентини Чистякової, театр Курбаса, акторська майстерність, педагогічні засоби, сценічна метафора, мізансцена.*

АННОТАЦІЯ ■ Гордеев С. И. **Театрально-педагогические принципы В. М. Чистяковой в формировании образного мира украинского актёра.** ■ Обращаясь, прежде всего, к неопубликованным архивным материалам и собственным предшествующим работам, автор статьи систематизирует, обобщает, дополняет и расширяет информацию, касающуюся принципов воспитания актёрской индивидуальности, которыми руководствовалась в своей профессиональной деятельности выдающаяся украинская актриса Валентина Чистякова, имея своей целью воссоздание её облика как театрального педагога.

С именем народной артистки Украины В. М. Чистяковой связан чрезвычайно плодотворный период в деятельности одного из ведущих театральных вузов Украины – Харьковского театрального института (ныне – Харьковский национальный университет искусств имени И. П. Котляревского). Однако в роли педагога Чистякова выступала ещё в начале 20 годов ХХ ст., а в дальнейшем была среди тех, кто последовательно воплощал творческие идеи её великого учителя, Леся Курбаса, – как в сценической практике, так и в преподавательской работе. Основанием педагогических принципов В. М. Чистяковой был, прежде всего, собственный творческий опыт актрисы. ■ **Ключевые слова:** *театральная педагогика Валентини Чистякової,*

театр Курбаса, актёрское мастерство, педагогические приёмы, сценическая метафора, мизансцена.

ABSTRACT ■ Hordieiev S. I. Theatrical and pedagogical foundations laid down by V. M. Chystiakova in the development of the imaginative world of the Ukrainian actor.

■ **Topicality of the research theme.** An extremely fruitful period in the activities of one of the leading higher drama schools in Ukraine – Kharkiv Institute for Theatre Arts, now ‘I. P. Kotliarevskiy’ National University of Arts, Kharkiv – connected to the name of Valentyna Chystiakova, a People’s Artist of Ukraine. Chystiakova acted as a teacher in the early 20s of the XX century, and later was among those, who consistently embodied the creative ideas of her great teacher Les Kurbas – both in the stage practice of the theatre and in teaching. The basis of Chystiakova’s pedagogical school was, first of all, laid in the actress’s own creative experience.

Today V. M. Chystiakova’s creative and pedagogical programme is perceived as a pattern. She was among those who have guarded the traditions by Les Kurbas, who gave their talent to the troop of ‘Shevchenko’ Theatre, who contributed to its artistic growth, who insisted on the education of the actor of high plastic culture, having excellent skills in the basics of rhythm, rhythmic plastics, the actor with a broad outlook and deep erudition. Synthesizing in her work the experience and dramatic traditions of the Berezilites, Valetyna Chystiakova became one of the brightest leaders in the thought and aesthetic programme and performing principles of the theatre; she meaningfully defined a qualitatively new stage in the development of dramatics.

The main research results. In 1950, without ceasing performances at ‘T. G. Shevchenko’ Theatre, Valentyna Chystiakova begun to work part-time at Kharkiv State Institute of Theatre Arts, generously giving back to her students the knowledge acquired for many in long year in the field of actor’s art. An unappreciated school of such art for young actors of Kharkiv theatres and students of the Institute for Theatre Arts was her unforgettable roles of that period, Greta Norman in play “Life begins again” based on the play by V. Sobko and Fru Alving in “Ghosts” by Henrik Ibsen.

In 1959, after 40 years on stage, V. M. Chystiakova ceased performing in the theatre and completely devoted herself to pedagogical work. Diaries, manuscripts

of lectures and notes give a lot for understanding the pedagogical experience of the actress. Her converse with students has become a school of actor's art. She was anxious for the development of the creative manner of the actor, about his/her thought, aesthetic and ethical culture, acted as an art director and consultant for the students' graduation performances on the Drama Faculty.

As a theoretician of acting, V. M. Chystiakova is almost unknown to theatre theorists. She paid great attention to teaching the technology of acting, the method of histrionism, and the issues of education of the actor. Referring to Les Kurbas, she believed that in the theatre system the actor's gesture technique is one of the main disciplines, but the bias in one-sided biomechanics gives non-talented actors who unable to carry the performance on their shoulders. Hence, her main goal was to educate an actor to be attractive as a personality.

It is quite natural that V. M. Chystiakova paid the main attention to *mise-en-scenes*, i. e. the location and movement of all material, live and article ones, of the performance. She perceived the *miseenscene* as an element that evokes the corresponding associations in the theatregoer. The actress examined the *mise-en-scenes* in detail and considered that they are able to replace words and enrich the image.

The problems of stage speech in the sphere of V. M. Chystiakova's interests as a teacher occupied a permanent and important place. Relying on the Kurbas law of "fixation", she took care that the actor could accurately repeat the speech picture of the role, possess expressiveness of intonation, know where to use pause, where to raise the tone and confidently operate with them. At the same time, the principles of psychological theatre identified one of the main directions of her work with students.

In V. M. Chystiakova's personal archive it was preserved a compendium of book by Grigorii Kristie "Education of the actor belonged to Stanislavski's school", which she used as a material for lectures on the mastery of the actor. The actress developed her own system of "arriving of the actor at the dramatic character" that he crafts. In her lecture "The Mastery of the Actor", she emphasized the need to develop musicality and rhythmicity, without which the actor is not able to aesthetically control his movements on stage. Rejecting dilettantism, Valentyna Chystiakova proved that the untrue, approximate tempo-rhythms of physical actions, do not prepare the actor for the appearance of a true stage experience, the main factor in the theatrical art.

V. M. Chystiakova offered students a series of exercises to improve the expressiveness of hand movements (for hands and fingers), and emphasized that this is a very important and painstaking process. She explained to students that at certain points in the performance, the sculptural expressiveness of the actor's pose is also needed, who should continue to play in statics, emphasizing the characteristic features of the stage image. The actor is both a demiurge and a material. His natural body, voice and emotions must obey the will of the creator, and to become a perfectly tractable instrument.

In the lectures of the 1970s, V. M. Chystiakova expressed a lot of practical thoughts in relation to the specifics of the profession of actor who should immerse himself in a variety of dramatic material, to perfectly master the natural apparatus: the body, the controlling centre – the brain, the psychic setup. All acting is built on suggestion. Therefore, Valentyna Chystiakova compared the actor with a hypnotist. The stage image should cause the effect of hypnosis: to convince, inspire, treat morally. As a teacher, she demanded from the actor a synthetic skill: perfect mastery of gesture, facial expressions, rhythm, physical conditioning, and endurance. In her understanding, the actor is a dreamer, an improviser who instantly picks up stage-directorial offers, and knows how to fix the form.

Stage metaphor is the alpha and omega of Chystiakova's school. She explained to students that the metaphor should be clear and understandable, because its form is not designed for gourmets. The metaphor cannot be overly encrypted. If it does not reach the consciousness of each viewer, its function is useless. V. Chystiakova considered persuasiveness of the metaphor as its main quality.

Conclusions. Summing up the foregoing, we can draw the following conclusions. Chystiakova's school is built on a creative community of the teacher and student. Passing on her experience to young actors, she closely connected the drama training technology with the modern practice of the theatre, she did not rest on her oars, and she constantly was in search for the new. An outstanding achievement of the actress was the introduction of stage metaphor in the Ukrainian theatrics. A new generation of actors recognized her as a master of metaphorical speech. The creative and pedagogical heritage of Valentyna Chystiakova has already entered the treasury of the Ukrainian theatre of the XX century, has become a spiritual support of the theatre of the future. For young generations of actors Valentyna Chystiakova is an ideal of a harmonious personality who knew the happiness of inspired work and life in art. The long and fruitful path

of Valentyna Chystiakova, who created about a hundred scenic images, and her personal method of training the actor give every reason to argue that various facets of the artistic heritage of Les Kurbas brightly appeared in the work of his disciple, that traditions and aesthetic principles of the stage-director burst into sparks in her artistic achievements and in her outstanding works, which significantly expanded the style framework of the actor's art and is an integral part of Ukrainian stage culture. ■ **Key words:** *theatrical pedagogics by Valentyna Chystiakova, Theatre by Kurbas, actor's art, pedagogic methods, stage metaphor, mise-en-scene.*

Мета й актуальність дослідження. У квітні 2020 р. театральна громадськість відзначатиме знаменну подію – 120-річчя від дня народження народної артистки України Валентини Миколаївни Чистякової (1900–1984). Її мистецький і життєвий шлях невід’ємний від театру «Березіль», акторські пошуки сягають корінням у творчі відкриття Леся Степановича Курбаса. Тому сьогодні ім’я В. Чистякової є для нас втіленням історії українського театру першої половини ХХ ст., його «особистісна» сторінка естетичних, професійних, методологічних пошуків у царині акторського мистецтва.

Звертаючись, насамперед, до неопублікованих архівних матеріалів та власних попередніх напрацювань, автор цієї статті систематизує, узагальнює, доповнює й розширює інформацію щодо принципів виховання акторської індивідуальності, якими керувалася у своїй професійній діяльності видатна актриса, **маючи за мету** відтворити образ В. Чистякової як театального педагога.

Виклад основного матеріалу. З ім’ям народної артистки України В. М. Чистякової пов’язаний плідний період у діяльності одного з провідних театральних вишів України – Харківського театального інституту (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського). Але в ролі педагога В. Чистякова виступала ще на початку 20 років ХХ ст., коли Леся Курбаса було запрошено на викладацьку роботу до Київського музично-драматичного інституту імені М. Лисенка. Він запросив туди Г. Ігнатовича, Ф. Лопатинського та В. Чистякову як викладача пластики. На жаль, деталі її педа-

гогічної діяльності на початку творчого шляху не збереглися. Але ми можемо припустити, що В. Чистякова використовувала на заняттях з березільцями по пластиці досвід, набутий у хореографічній студії Михайла Мордкіна та, особливо, Броніслави Ніжинської, яка виховувала своїх учнів на етюдах-імпровізаціях, що нагадували екзерсиси Айседори Дункан. До цього необхідно додати, що в системі педагогічних засобів актриси особливого значення згодом набули й мімодраматичні етюди, які використовувалися як тренінг Лесем Курбасом під час студійних занять з акторами «Молодого театру», а потім – у «Березолі».

Також ми можемо стверджувати, що В. Чистякова була серед тих, хто послідовно втілював творчі ідеї свого вчителя як у сценічній практиці, так і у викладацькій праці. Разом із системами К. Станіславського, В. Мейерхольда, Є. Вахтангова в українському театрі 1920–1930 рр. поступово утверджувалася й Курбасова, яку умовно можна охарактеризувати як систему виховання «синтетичного актора», здатного оволодіти не тільки стилістикою драматичного театру, а й виражальними засобами таких видовищних мистецтв, як оперне, балетне, естрадне, циркове, кінематограф, що їх використання стало згодом органічною особливістю експериментальних вистав режисера в «Березолі». Творча праця з Лесем Курбасом, сповнена сміливих пошуків, нескінченних експериментів, стала для В. Чистякової справжньою школою майстерності, сприяла розкриттю її неповторного таланту. «Школа Курбаса» була тією найбагатшою «скарбницею», з якої все своє творче життя актриса черпатиме «метод асоціативних пристосувань» у найрізноманітніших за стилем ролях, навіть у найбільш несхожих між собою спектаклях. Як закономірність сприймається сьогодні творча та педагогічна програма В. Чистякової, яка була серед тих, хто оберігав традиції свого вчителя Леся Курбаса, хто віддав свій талант шевченківському колективу, сприяв його художньому зростанню, наполягав на вихованні актора високої пластичної культури, що вільно володіє основами ритму, ритмо-пластики, актора з широким світоглядом, глибокою ерудицією. Синтезуючи у своїй творчості досвід та акторські традиції березільців, В. Чистякова стає одним із найяскравіших провідників ідейно-естетичної програми та виконавських

принципів театру; вона виразно визначає якісно новий етап у розвитку акторського мистецтва.

У 1950 р., не припиняючи виступів у театрі імені Т. Г. Шевченка, В. М. Чистякова починає працювати за сумісництвом у Харківському державному театральному інституті, щедро віддаючи своїм вихованцям набуті за довгі роки знання в царині акторської майстерності. Неоціненною школою такої майстерності для молодих акторів харківських театрів та студентів театального інституту стають її незабутні ролі цього періоду – Грети Норман у виставі «Життя починається знову» за п'єсою В. Собка і Фру Альвінг у «Привидах» Г. Ібсена.

Перш за все, гра В. М. Чистякової мала помітний вплив на вдосконалення майстерності молодого покоління шевченківців – П. Куманченко, Н. Лихо, Є. Бондаренко, Л. Бикова, Р. Колосової, Л. Попової та багатьох інших. Саме завдяки її допомозі Р. Колосова успішно дебютувала в ролі Тані Єгорової у виставі «За другим фронтом» за п'єсою В. Собка. Згодом саме Р. Колосовій В. Чистякова віддала одну з кращих своїх ролей – роль Марії Лучицької в п'єсі «Талан» М. Старицького.

1952 р. в газеті «Радянське мистецтво» було опубліковано «Слово до молоді» В. М. Чистякової. Відзначивши успіх молодих акторів шевченківського театру, актриса висловила їм побажання: «Головне в нашій роботі – серйозне, вдумливе ставлення до своїх обов'язків. Потрібно щогодинно, щоденно працювати над підвищенням акторської техніки, тренувати голос, тіло, мову. Ніколи не приходьте на репетицію перед самим її початком, щоб не починати її “холодними”. За півгодини потрібно на самоті повторити сцени, увійти в образ, настроїти себе, щоб робота з режисером заставала актора вже в цілковитій творчій готовності» (Чистякова, В., 1952).

У 1959 р., після 40-літньої творчої праці, В. М. Чистякова припиняє виступи в театрі й повністю віддає себе педагогічній роботі. Щоденники, записи лекцій, замітки багато дають для осмислення педагогічного досвіду актриси. Її спілкування зі студентами стало школою акторської майстерності. Вона турбувалася про розвиток творчої індивідуальності актора, про його культуру – ідейну, естетичну, етич-

ну, виступала як художній керівник та консультант дипломних вистав студентів акторського факультету.

Як теоретик акторського мистецтва В. М. Чистякова майже невідома театрознавцям. Вона приділяла велику увагу викладанню технології акторської творчості, методу акторської гри, питанням виховання актора. Посилаючись на Леся Курбаса, вона вважала, що в театральній системі техніка жесту актора є однією з головних дисциплін, але нахил в одну сторону біомеханіку дає неталановитих акторів, не здатних винести на своїх плечах виставу. Звідси головна її мета – виховати актора, привабливого як особистість.

Цілком природно, що головну увагу В. М. Чистякова приділяла мізансценам – розташуванню та руху всього (живого і предметного) матеріалу вистави. Вона сприймала мізансцену як елемент, який викликає у глядача відповідні асоціації. Актриса детально розглядала мізансцени, здатні замінити собою слова та збагатити образ.

Аналіз методу роботи Валентини Чистякової зі студенткою Євгенією Червник (випускницею Харківського інституту мистецтв 1972 року) над роллю Катерини в «Грозі» О. Островського дає змогу простежити, яким шляхом йшли педагог і виконавиця цієї ролі до перевтілення. Душевні якості героїні були співзвучні студентці як виконавиці. Записи в щоденнику В. Чистякової свідчать, що процес знайомства з роллю починався для неї із її загального бачення в емоційному, зоровому, музичному ключі, з народження образних асоціацій, які переростали під час сценічних репетицій в акторську метафору. В. Чистякова вже від самого початку роботи наполягала на тому, щоб студентка шукала образні «знаки», котрі могли би замінити побутову реальність. Це пробуджувало фантазію (наприклад, так колись були знайдені самою Чистяковою «руки-крила» до образу Катерини та відчуття її «польоту»). Вважаючи, що побутова мова персонажа на сцені має підкріплюватись певною емоційно-художньою барвою, яка не завжди збігається із звичними життєвими уявленнями, Чистякова-педагог в кожній сцені прагнула разом із виконавицею ролі Катерини до глибокої образної осмисленості інтонаційного малюнка характеру. Відчуття трагічності образу давало можливість знаходити під час репетицій несподівані – і від цього дуже виразні – інтонаційні,

пластичні засоби. «Чому люди не літають? Чому люди не літають, як птахи?» – в устах Катерини це не просто красива фраза, а крик душі людини, народженої для польоту» – пояснювала під час репетиції Чистякова й будувала мізансцену, яку сама колись виконувала, граючи цю роль на шевченківській сцені: біла шаль, немов крила розпростерлися за її плечима. Так досягала вона ефекту «окриленості». Шаль у її руках була ніби жива, і це «перетворення» надавало образу особливої поетичності.

У колі інтересів В. Чистякової як педагога постійно були проблеми сценічної мови. Вона спиралася на курбасівський закон «фіксації», піклувалася про те, щоб актор міг точно повторити мовний малюнок ролі, володів інтонаційною виразністю, умів, де це було потрібно, тримати паузу, підвищити тон, впевнено оперувати ним. При всьому цьому, принципи психологічного театру визначили один з головних напрямів її роботи зі студентами. В особистому архіві В. М. Чистякової зберігся конспект книги Г. В. Крісті «Виховання актора школи Станіславського», який вона використовувала як матеріал для лекцій з майстерності актора і в якому актриса знаходила психологічне підґрунтя в роботі над сценічним образом (Глаголин, А. Б., 1973).

Актриса створила власну систему «вживання» актора в роль, яку він створює. В лекції «Майстерність актора» вона наголошувала на необхідності розвивати музичність, ритмічність, без яких актор неспроможний естетично володіти своїми рухами на сцені. Відкидаючи дилетантизм, В. Чистякова доводила, що невірні, приблизні темпоритми фізичних дій заважають акторові досягти справжнього сценічного переживання – головного чинника в театральному мистецтві.

В. М. Чистякова пропонувала студентам низку вправ для вдосконалення виразності рухів рук (для кистей і пальців), підкреслювала, що це дуже важливий та копіткий процес. Вона пояснювала студентам, що в певні моменти вистави потрібна й скульптурна виразність пози актора, який має продовжувати грати і в статиці, акцентуючи характерні особливості сценічного образу. Актор є водночас і деміургом, і матеріалом. Його природні тіло, голос, емоції повинні підкорятися творчій волі, стати ідеально слухняним інструментом.

На думку В. М. Чистякової, вистава кожного разу виникає як явище мистецтва, котре не можна пояснити. І творчий стан актора завжди виявляється індивідуально. Актриса знала це по собі. У неї під час виходу на сцену звичайно руки ставали холодними, серце билось все частіше й частіше, на очах з'являлися сльози, голова йшла обертом. Це був вихід із норми, коли перехоплює дихання і приходить відчуття піднесення, натхнення, трансу, екстазу, яке готує актора до перевтілення, коли він цілковито, повністю може жити на сцені почуттями та думками героя.

У лекціях 1970 років В. М. Чистякова висловила чимало слуханих думок стосовно специфіки професії актора, який має занурюватися в різноманітний драматургійний матеріал, досконало володіти природним апаратом: тілом, керуючим центром – мозком, психікою. Уся акторська праця побудована на навіюванні. Тому В. Чистякова порівнювала актора з гіпнотизером. Сценічний образ повинен викликати ефект гіпнозу: переконувати, надихати, лікувати морально. Як педагог, вона вимагала від актора синтетичного вміння: ідеального володіння жестом, мімікою, ритмом, фізичного загартування, витривалості. В її розумінні актор – це фантазер, імпровізатор, який миттєво підхоплює режисерські пропозиції, вміє фіксувати форму.

Сценічна метафора – альфа та омега школи В. М. Чистякової. Вона пояснювала студентам, що метафора повинна бути ясною і зрозумілою, адже її форма розрахована не на «гурманів». Метафору не можна надмірно зашифрувати. Якщо вона не дійде до свідомості кожного глядача, її функція даремна. Переконливість метафори В. Чистякова вважала її головною якістю. Вона детально аналізувала разом зі студентами окремі сцени за її участю з вистав «Євгенія Гранде», «Гроза», «Талан», «Лисички».

В. Чистякову надзвичайно цікавили професійні основи праці актора над психотехнікою та перевтіленням. Вона багато розмірковувала над проблемою співвідношення раціонального та емоційного в роботі фахівця, намагалася теоретично збагнути феномен подвоєння акторського «я» на контролера й виконавця. Професію актора вважала важкою, такою, що вимагає повної віддачі. Вона казала: «Бути актором – це прагнути до безсмертя, майже стати на рівних з Богом!» (Чистякова, В., 1980, с. 1).

У концепції В. М. Чистякової, актор – це фокус, в якому концентрується вся робота театру. Актор має право на співтворчість з режисером, і саме в цьому напрямі виявляється широта його кругозору, масштабність ідей, прагнень як людини і громадянина. Актор погоджується на виконання ролі лише в тому випадку, коли точно знає, для чого створюється образ.

Згідно з уявленнями В. М. Чистякової, формування сценічного образу – це послідовний, багатоступеневий процес – від зародження задуму до його втілення. Вона писала: «Умови праці актора можна розподілити на два етапи: період осмислення і період виконання» (Чистякова, В., 1980, с. 3). Початковою фазою є ґрунтовна домашня розробка ролі на підставі глибокого вивчення п'єси, чіткого розуміння концепції автора, головної ідеї образу. У процесі осмислення матеріалу ролі відбувається народження кожної її ланки, з'являється те, що буде згодом показано через акторську гру.

Наступний етап – визначення форми сценічного втілення образу, осягнення його жанрової природи. Під час репетицій попередній ескіз образу набуває чітких ліній, здійснюється перевірка всіх деталей, відбір головних його якостей. Тут виявляється вміння актора запровадити в роль відбиток своєї індивідуальності, об'єднати різні засоби однією творчою манерою. В цей період режисер та актор взаємно збагачують одне одного. Спираючись на засади співтворчості, В. М. Чистякова дотримувалася принципів положень системи формування актора, яка була запропонована Курбасом і за якою виховувалися його учні під час роботи в «Березолі».

У своїх лекціях В. Чистякова намагалася розкрити сутність курбасівського методу «перетворень», нагадувала студентам про те, що майстерність виконавця якраз і полягає в тому, щоб унаочнити ідею, яка закладена у творі. Сценічне «перетворення», зумовлене конкретним матеріалом п'єси та творчою індивідуальністю актора, кожного разу є відкриттям, знахідкою (Чистякова, В., 1980).

У складні 1970-ті на тлі суспільного застою В. М. Чистякова не тільки прилучала своїх учнів до театральної системи Леся Курбаса, але й знайомила їх із творчістю Щепкіна, Мочалова, Ленського, Комісаржевської, Ермолової, Станіславського, Коонен, Вахтангова,

Таїрова та інших видатних майстрів російського театру, домагаючись органічного зв'язку між теоретичним і практичним засвоєнням профільної дисципліни «Майстерність актора» та працею студента в навчальному театрі. Вона всіляко підтримувала творчу ініціативу студентів, їхню здатність самостійно вирішувати художні завдання.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зауважити – школа В. М. Чистякової побудована на творчій спільності вчителя й учня. Передаючи свій досвід молодим акторам, вона тісно пов'язувала викладання технології акторської майстерності із сучасною практикою театру, ніколи не зупинялася на досягнутому, постійно шукала нових шляхів у театральній педагогіці. Визначним здобутком Чистякової-викладача є запровадження в українському акторському мистецтві сценічної метафори. Нове покоління творчої молоді визнало її як майстра метафоричної мови. В. М. Чистякова прагнула закріпити в своїх учнях технічні й художні досягнення створених нею образів Катерини («Гроза» О. М. Островського), Євгенії Гранде (за романом О. Бальзака), Марії Лучицької («Талан» М. Старицького) та інших. Вона виконувала визначну місію передачі театральної культури від старшого покоління молодому, виступала як «стакер», з метою ввести початкуючих акторів у професію, розкрити секрети сценічної майстерності.

Спілкуючись з В. М. Чистяковою, народний артист СРСР В. Василько в одному з листів до актриси писав: «Я вважаю Вас найталановитішим представником школи Л. Курбаса не тому, що Ви його дружина, а тому, що Ви його вірна й талановита учениця» (Василько, В. 1961b, с. 2). Відзначаючи її особистий внесок до театральної педагогіки, В. Василько підкреслював: «... Я дуже радий за Вас, що Ви багато працюєте в театральному інституті. Людина-творець такої кипучої енергії та працездатності, якою я Вас знаю, не може не застосовувати цієї енергії ... Вам багато дано знань і умінь, а головне – висока культура та інтелігентність, чого часто декому не вистачає!» (Василько, В. 1961a, с. 3).

Видатна актриса, вона була одночасно й педагогом, автором низки статей про акторів українського театру, сценічну майстерність та режисуру. Але в якій би галузі практики й теорії театального мистецтва не виступала Валентина Чистякова, перед нами, перш за все, Актриса з великої літери.

«Я вважаю, що Чистякова – одна з найзагадковіших постатей ХХ сторіччя. Не хочу її ні з ким порівнювати, але за масштабом свого обдаровання – не за індивідуальністю – вона цілком створює один ряд із Марією Казарес, Веріко Анджапарідзе, Іриною Жданович, Алісою Коонен, Вірою Соколовою, Вірою Поповою, Софією Гіацинтовою, Цецилією Мансуровою, Вірою Марецькою, Марією Бабановою, Добржанською, Борисовою, Зеркаловою, Пашенною, Раневською – з тією лише різницею, що більшість з них мали можливість реалізувати себе і в комедії. Чистякова ж переважно залишалася вірною трагедії та драмі», – писав про актрису відомий мистецтвознавець Борис Поюровський (Поюровский, Б., 2000, с. 75).

Творча та педагогічна спадщина В. М. Чистякової вже ввійшла до скарбниці українського театру ХХ ст., стала духовною опорою театру майбутнього. Для молодого покоління акторів В. Чистякова – ідеал гармонічної особистості, що пізнала щастя натхненної праці та життя в мистецтві. Великий і плідний шлях актриси, яка створила близько ста сценічних образів, її особиста методика виховання актора дають всі підстави стверджувати, що різноманітні грані мистецької спадщини Л. Курбаса проступали в творчості його учениці, що традиції, естетичні засади режисера іскрами спалахували в її художніх здобутках, в її видатних роботах, які значно розширили стильові рамки акторського мистецтва та стали невід’ємною складовою української сценічної культури.

ЛІТЕРАТУРА

Василько, В. (1961a). Лист до В. М. Чистякової від 20 березня. *Архів С. І. Гордєєва*, од. зб. 61, 3 с. Харків.

Василько, В. (1961b). Лист до В. М. Чистякової від 12 жовтня. *Архів С. І. Гордєєва*, од. зб. 60, 2 с. Харків.

Глаголин, А. Б. (1973). Конспект книги Кристи Г. В. «Воспитание актёра школы Станиславского». (Машинопис). *Архів С. І. Гордєєва*, од. зб. 3, 38 с. Харків.

Поюровский, Б. (2000, 18 квіт.). Несколько слов о Валентине Николаевне Чистяковой. *Валентина Чистякова – актриса школы Курбаса*. С. І. Гордєєв, І. В. Зборовець (Ред.). Матеріали міжнар. наук. –

теорет. конференції, Харківська державна академія культури, с. 75. Харків.

Чистякова, В. (1952, 20 серп.). Слово до молоді. *Радянське мистецтво*.

Чистякова, В. Н. (1980). Воспоминания о лекциях, прочитанных студентам в Харьковском институте искусств. (Рукопис). *Архів С. І. Гордієва*, од. зб. 41, 3 с. Харків.

REFERENCES

Chystiakova, V. (1952, August 20). Slovo do molodi [A word to the youth]. *Radianske mystetstvo – Soviet Art* [in Ukrainian].

Chystyakova, V. N. (1980). Vospominaniya o lektsiyakh, pročitannykh studentam v Kharkovskom institute iskusstv. [Memories about the lectures given to students at the Kharkov Institute of Arts]. (Manuscript). Kharkiv: S. I. Hordieiev's private archive, storage unit 41, 3 p. [in Russian].

Glagolin, A. B. (1973). Konspekt knigi Kristi G. V. Vospitanie aktera shkoly Stanislavskogo [Synopsis of the book by Christie, G. V. "Education of the actor of the school of Stanislavsky"]. (Typewriting). Kharkiv: S. I. Hordieiev's private archive, storage unit 2, 38 p. [in Russian].

Poyurovskiy, B. (2000, April, 18). Neskolko slov o Valentine Nikolaevne Chistyakovoy [A few words about Valentina Nikolaevna Chistyakova]. *Valentyyna Chystiakova – aktrysa shkoly Kurbasa Valentina Chystiakova – an actress of the school by Kurbas*. S. I. Hordieiev, I. V. Zborovets (Ed.). Proceedings of International Scientific and Practical Conference, Kharkiv State Academy of Culture, p. 75. Kharkiv [in Russian].

Vasylo, V. (1961a). Lyst do V. M. Chystiakovoi vid 20 bereznia [Letter to V. M. Chystiakova dated March 20]. Kharkiv: S. I. Hordieiev's private archive, storage unit 61, 3 p. [in Ukrainian].

Vasylo, V. (1961b). Lyst do V. M. Chystiakovoi vid 12 zhovtnia. [Letter to V. M. Chystiakova dated October 20]. Kharkiv: S. I. Hordieiev's private archive, storage unit 60, 2 p. [in Ukrainian].